

УДК 339.545

*Ольга Абакуменко, Павло Лук'яшко***ОСОБЛИВОСТІ МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ
ЕКСПОРТНОГО КОНТРОЛЮ***Ольга Абакуменко, Павел Лукьяшко***ОСОБЕННОСТИ МЕЖДУНАРОДНЫХ ПРАВОВЫХ РЕЖИМОВ
ЭКСПОРТНОГО КОНТРОЛЯ***Olha Abakumenko, Pavlo Lukyashko***PECULIARITIES OF INTERNATIONAL LEGAL EXPORT
CONTROL REGIMES**

Наведено характеристику основних міжнародних режимів експортного контролю за визначеними автором визначальними ознаками (статус, цільові орієнтири, організаційні особливості, наявність механізмів контролю виконання домовленостей та кількість країн-учасниць). На основі узагальнення існуючих міжнародних режимів експортного контролю визначено їхні особливості та сформульовано концептуальні напрями вдосконалення міжнародної системи експортного контролю відповідно до визначених недоліків.

Ключові слова: *Австралійська група; Вассенаарські домовленості; Група ядерних постачальників; Комітет Цангера; Конвенція про заборону біологічної зброї; Конвенція про заборону хімічної зброї; міжнародні режими експортного контролю; режим контролю ракетних технологій.*

Табл.: 1. Бібл.: 11.

Приведена характеристика основных международных режимов экспортного контроля в соответствии с определенными автором признаками (статус, целевые ориентиры, организационные особенности, наличие механизмов контроля выполнения договоренностей и количество стран-участниц). На основе обобщения существующих международных режимов экспортного контроля идентифицированы их особенности и сформулированы концептуальные направления совершенствования международной системы экспортного контроля в соответствии с определенными недостатками.

Ключевые слова: *Австралийская группа; Вассенаарские договоренности; Группа ядерных поставщиков; Комитет Цангера; Конвенция о запрещении биологического оружия; Конвенция о запрещении химического оружия; международные режимы экспортного контроля; режиме контроля ракетных технологий.*

Табл.: 1. Библ.: 11.

The article describes the characteristics of the main international export control regimes in accordance with certain author signs (status, organizational characteristics, targets, mechanisms for monitoring compliance with agreements and participating countries). On the basis of existing international export control regimes identified their features and formulated conceptual directions of perfection of the international export control system in accordance with certain disabilities.

Key words: *the Australia Group; the Wassenaar arrangement; nuclear suppliers group; the Zangger Committee; the Convention on the prohibition of biological weapons; the Convention on the prohibition of chemical weapons; the international export control regimes; the missile technology control regime.*

Табл.: 1. Библ.: 11.

JEL Classification: K20; F10

Постановка проблеми. Однією із ключових проблем сучасності, що загострилася останніми роками, є загрози військового та терористичного характеру. Військова стабільність світу залишається далекою від бажаної. На перший погляд, стабільні регіони з практично нульовим рівнем військової напруженості за кілька місяців перетворюються на арену збройного протистояння, як це сталося на сході України. Менш стабільні у плані міжетнічної та міжконфесійної напруги території стають осередками екстремізму та ведення бойових дій без жодного врахування прав людини та міжнародних заборон на застосування окремих видів озброєнь, як це спостерігається у Сирії. В таких умовах зростає загроза застосування накопичених у світі запасів зброї масового ураження, що вимагає посилення існуючих та розроблення нових ефективних заходів, спрямованих на згортання програм розроблення ядерної, хімічної та біологічної зброї та їх знищення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Світовою практикою напрацьовано певні домовленості та механізми знищення окремих видів зброї масового ураження та протидії поширенню ядерних, хімічних та біологічних озброєнь. Протидія поширенню значених видів зброї та зростанню її світових запасів відбувається передусім через механізми експортного контролю, правова основа яких формується як на національно-

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

му, так і на міжнародному рівні. В Україні питаннями експортного контролю присвячені праці І. О. Базилюк, В. М. Бегми, Т. О. Владімірова, С. П. Галаки, О. М. Гришуткіна, С. І. Кондратова, А. В. Льовіна, Г. М. Перепелиці, О. О. Покрещук, О. І. Сівер, Н. М. Скляр, І. В. Солопової. Проте роботи науковців частіше за все акцентовані на проблемах вітчизняної практики експортного контролю, та ж їх частина, що присвячена міжнародним правовим режимам його здійснення, як правило, носить загально-описовий характер.

Мета цієї статті полягає у науковій систематизації, узагальненні та оцінюванні основних визначальних характеристик міжнародних правових режимів експортного контролю.

Виклад основного матеріалу. Досвід військових дій у ХХ столітті та так званої «Холодної війни» сприяв формуванню у світової спільноти розуміння згубності гонити озброєнь та накопичення запасів зброї масового ураження. Першим досягненням у контексті міжнародної регламентації її застосування слід вважати Женевський протокол 1925 року про заборону військового застосування задушливих, отруйних чи інших подібних газів і речовин та бактеріологічних засобів. З часів його підписання перелік видів зброї масового знищення розширився, а загроза від їх застосування зросла. Зросла і кількість країн, що володіють такою зброєю або потужностями з її створення.

Проблема контролю за поширенням озброєнь набула характеру глобальної, а її вирішення на міждержавному, регіональному рівнях або, навіть, у масштабах найбільш розвинених у військовому й економічному плані країн – неможливим. Нині основними міжнародними правовими режимами експортного контролю вважаються [1]:

- Група ядерних постачальників та Комітет Цангера – у сфері ядерної зброї;
- Австралійська група – у сфері хімічної, біологічної (бактеріологічної) та токсинної зброї;
- Вассенаарські домовленості – у сфері звичайних озброєнь, технологій та товарів подвійного призначення;
- Режим контролю ракетних технологій – щодо ракетних технологій як засобу доставки зброї масового ураження до цілі.

Хоча наведеним переліком більшість дослідників міжнародних режимів експортного контролю обмежуються, на нашу думку, його необхідно доповнити ще двома позиціями:

- Конвенція про заборону розробки, виробництва і накопичення бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї та про їх знищення;
- Конвенція про заборону хімічної зброї.

Дві запропоновані позиції нині не можна в повному розумінні вважати режимами експортного контролю через несформованість механізмів його здійснення, але з огляду на потенціал створення контролюючих структур у межах наведених домовленостей, вважатимемо їх потенційними режимами експортного контролю.

Необхідно зауважити, що зазначені режими суттєво відрізняються один від одного за основними характеристиками. Зважаючи на загальну мету наведених режимів (попередження поширення та накопичення озброєнь) до основних характеристик слід віднести:

1. Правовий статус – важливою запорукою ефективності режиму є наявність зобов'язальних елементів у відносинах між державами-учасницями.

2. Основний цільовий орієнтир – дозволяє оцінювати ефективність режиму та адекватність заходів, що застосовуються в його межах.

3. Особливості взаємодії країн-учасниць у межах режиму – як і наявність зобов'язального елемента у відносинах прямо визначають потенціал режиму щодо досягнення цільових орієнтирів.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

4. Наявність механізмів та організаційне забезпечення контролю за дотриманням вимог режиму країнами-учасницями – відсутність цього елементу перетворює міжнародні зобов'язання країни-учасниці на декларативну заяву, яка далеко не завжди відповідає дійсності.

5. Рівень охоплення світової спільноти режимом (кількість країн-учасниць) – свідчить про потенційну ефективність режиму з урахуванням глобального характеру вирішуваної проблеми.

Перш ніж перейти до оцінювання міжнародних режимів експортного контролю в розрізі визначеного переліку характеристик, слід зауважити, що глобальне розуміння недоцільності поширення та накопичення озброєнь часто суперечить поточним військовим, політичним та економічним інтересам різних країн, тому більшість режимів не мають зобов'язального характеру, а передача товарів подвійного призначення для застосування у мирних цілях взагалі є легальною. Отже, діюча практика залишає «простір для маневру» зацікавлених країн у складному переплетінні прав та обов'язків у системі відносин відповідного режиму.

Вассенаарські домовленості були укладені у 1996 році як наслідок розпаду Радянського Союзу та відповідної зміни військово-політичної «полярності» світу. Цей документ має характер міжнародного правового документа з відповідними зобов'язальними наслідками для підписантів. Його основним змістом є формування системи обміну інформацією про експорт країнами-учасницями звичайних озброєнь та товарів подвійного призначення. Основною метою Вассенаарських домовленостей є попередження зміни глобального чи регіонального балансу сил через накопичення озброєнь. Взаємодія учасників режиму відбувається у вигляді Пленарних зустрічей (як правило, щорічних) завдяки формуванню консенсусу. Постійним органом цього режиму є Секретаріат, що знаходиться у Відні та, фактично, виконує функцію контрактного пункту. Особливі механізми контролю за виконанням країнами-учасницями взятих на себе зобов'язань відсутні. Станом на початок серпня 2016 року Вассенаарські домовленості об'єднували 41 країну (більшість великих виробників звичайних озброєнь) [2].

Група ядерних постачальників була створена в 1975 році як реакція на ядерні випробування Індії. По суті, ця спільнота є об'єднанням держав щодо практичного втілення положень відповідних договорів: Договір про нерозповсюдження ядерної зброї; Договір про заборону ядерної зброї в Латинській Америці; Договір про без'ядерну зону в південній частині Тихого океану; Договір про створення у Південно-Східній Азії зони, вільної від ядерної зброї; Договір про вільну від ядерної зброї зону в Центральній Азії. Таким чином, правова основа діяльності Групи ядерних постачальників є зобов'язальною. Основною метою діяльності групи є обмеження поширення ядерної зброї. Взаємоузгодження погляду учасників з проблемних питань відбувається так само, як і в межах Вассенаарської групи, завдяки консенсусу на щорічних пленарних зустрічах. Крім того, у організації є два постійні органи: Консультативна група та Народа з обміну інформацією. Контактним пунктом є постійне представництво Японії при міжнародних організаціях у Відні. Контроль за виконанням зобов'язань членів у межах групи не передбачений, але здійснюється згідно з вказаними міжнародними договорами через МАГАТЄ. Станом на початок серпня 2016 року Група ядерних постачальників об'єднувала 48 країн. До складу групи не входять такі ядерні держави, як Індія, КНДР, Пакистан, що ставить під сумнів ефективність міжнародних заходів щодо ядерного стримування [3].

Другою міжнародною організацією ядерного стримування є Комітет Цангера, який є неформальною консультативно-дорадчою спільнотою, рішення якої самі по собі не мають юридичної сили. Комітет Цангера розробляє меморандуми, надання юридичної

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

сили яким відбувається на дипломатичному рівні через обмін нотами про прийняття країнами відповідних зобов'язань. Цю організацію було створено в 1971 році з метою роз'яснення та конкретизації пункту 2 статті 3 Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Контроль за зобов'язаннями, взятими на себе країнами за меморандумами Комітету Цангера, як і у попередньому випадку, відбувається через МАГАТЄ. На початку серпня 2016 року до складу вказаної організації входили 39 країн, що також є членами групи ядерних постачальників [4].

Режим контролю ракетних технологій утворено в 1987 році. Він є додатковим заходом щодо боротьби з поширенням зброї масового ураження, оскільки саме ракети є достатньо ефективним та найбільш дешевим варіантом її доставки до цілі, що робить доступним застосування відповідної зброї навіть небагатими та технологічно нерозвиненими країнами. Такий режим носить характер неформального вияву доброї волі учасників щодо поваги до колективно визначених принципів передачі ракетних технологій, тобто не передбачає конкретних зобов'язань відповідних країн. Внаслідок діяльності учасників було розроблено Міжнародний кодекс поведінки проти розповсюдження балістичних ракет, який також носить характер хартії без конкретних зобов'язань. Метою режиму є обмеження поширення ракетних технологій. Узгодження позицій учасників відбувається колективно на щорічних пленарних зустрічах та за допомогою поточних експертних консультацій. Окремих органів у межах режиму не створено, контактним пунктом є Міністерство закордонних справ Франції. Контроль за дотриманням учасниками положень режиму фактично відсутній, власне для нього нема правових підстав у силу незобов'язального характеру домовленостей. Членами режиму контролю ракетних технологій є 35 країн, у той час як Міжнародний кодекс поведінки проти розповсюдження балістичних ракет підписаний 138 країнами [5–7].

Австралійська група створена у 1985 році та представляє вияв доброї волі окремих країн щодо виконання та підвищення ефективності двох міжнародних документів, практичний механізм реалізації яких є недостатньо досконалим: Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення та Конвенції про заборону розробки, виробництва і накопичення бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї та про їх знищення. Відповідно, основною метою діяльності організації є боротьба з розповсюдження хімічної та біологічної зброї. Формування спільного бачення дій учасників групи відбувається на щорічних пленарних зустрічах. Особливих органів у межах режиму Австралійської групи не створено, як не передбачена і система контролю за діяльністю учасників групи. На початок серпня 2016 року до складу групи входили 42 країни (переважно розвинуті країни) [8].

Як уже зазначалося, міжнародні договори щодо хімічної, біологічної та токсинної зброї, які вказані нами як потенційні міжнародні режими експортного контролю, не мають ефективного механізму імплементації, незважаючи на їх офіційний зобов'язальний статус. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення була відкрита для підписання у 1993 році. Станом на початок серпня 2016 року вона була підписана 192 державами. Однак у механізмі її практичної реалізації основний акцент був зроблений на знищенні наявних запасів хімічних озброєнь та закритті відомих виробництв. Була створена Організація з заборони хімічної зброї, Технічний секретаріат якої має повноваження щодо контролю процесу знищення запасів відповідних речовин [9]. Діяльність же щодо контролю транскордонної передачі відповідних технологій та речовин фактично контролюється слабо, оскільки офіційно підписантами конвенції не ведеться.

Ситуація з практикою втілення Конвенції про заборону розробки, виробництва і накопичення бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї та про їх знищення значно

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

складніша [10]. Цей документ з часу відкриття до підписання в 1972 році досі не отримав організаційного забезпечення практичного втілення та контролю, хоча відповідна процедура була розроблена та готова до запровадження ще у 2011 році [11].

Результати оцінювання міжнародних режимів експортного контролю за основними важливими ознаками зведені в таблиці. Як бачимо, лише один із видів озброєнь підпадає на міжнародному рівні під юридично зобов'язальні акти та одночасно підлягає контролю з боку ООН через Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ). Однак неповна охопленість країн, які володіють ядерними технологіями, не дозволяє засвідчувати ефективність міжнародного контролю за поширенням ядерної зброї, що підтверджується перманентним розширенням списку держав, які мають на озброєнні відповідний арсенал. Юридично зобов'язальні конвенції щодо хімічної та біологічної зброї не мають адекватного організаційного механізму втілення та контролю, що зводить зобов'язання до рівня декларацій та залишає їх виконання на совість держав. Решта ж режимів взагалі носять неформальний декларативний характер без контролю їх дотримання.

Слід зазначити, що Україна є повноцінним учасником міжнародної співпраці у сфері роззброєння та контролю за експортом зброї та товарів подвійного призначення. Наша держава приєдналася до усіх перелічених міжнародних угод та є учасником відповідних організацій та консультативних форумів. Сприяння розвитку міжнародного співробітництва та взаємодії з відповідними органами іноземних держав і міжнародними організаціями з питань нерозповсюдження озброєнь та експортного контролю є одним із основних завдань Державної служби експортного контролю України.

Таблиця

Характеристика міжнародних режимів експортного контролю за основними ознаками

Режим	Статус	Основні цільові орієнтири	Організаційні особливості	Наявність контролю	Кількість країн-учасниць
Вассенаарські домовленості	Міжнародний правовий документ про обмін інформацією щодо експорту зброї та товарів подвійного призначення	Попередження зміни балансу сил через накопичення озброєнь	Узгодження позицій відбувається на пленарних зустрічах	Відсутній	41
Група ядерних постачальників	Об'єднання держав щодо практичного втілення положень відповідних договорів	Обмеження поширення ядерної зброї	Узгодження позицій відбувається на щорічних пленарних зустрічах	Передбачений через МАГАТЄ	48
Комітет Цангера	Неформальна організація, рішення якої не мають юридичної сили	Роз'яснення п. 2 ст. 3 Договору про нерозповсюдження ядерної зброї	Меморандуми Комітету Цангера набувають юридичної сили на дипломатичному рівні	Передбачений через МАГАТЄ	39
Режим контролю ракетних технологій	Неформальний вияв поваги учасників та до принципів передачі ракетних технологій	Обмеження поширення ракетних технологій	Узгодження позицій учасників відбувається на щорічних пленарних зустрічах	Відсутній	35
Австралійська група	Неформальне об'єднання держав щодо підвищення ефективності існуючих та запровадження нових заходів запобігання створенню і поширенню хімічної та біологічної зброї	Боротьба з розповсюдженням хімічної та біологічної зброї	Узгодження позицій учасників відбувається на щорічних пленарних зустрічах	Відсутній	42
Конвенція про заборону хімічної зброї	Міжнародний правовий документ, що передбачає зобов'язання підписантів	Знищення хімічної зброї та попередження її створення	Створена Організація з заборони хімічної зброї	Передбачений через Технічний секретаріат	192
Конвенція про заборону бактеріологічної (біологічної) та токсинної зброї	Міжнародний правовий документ, що передбачає зобов'язання підписантів	Знищення біологічної та токсинної зброї та попередження їх створення	Узгодження позицій учасників відбувається у ході конференцій	Відсутній	175

Джерело: складено автором на основі [2–11].

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Висновок. Представлений матеріал дозволяє узагальнити оцінку міжнародних режимів експортного контролю. Незважаючи на серйозність питання роззброєння та усі досягнення міжнародної спільноти в його опрацюванні, міжнародні режими експортного контролю, спрямовані на обмеження поширення окремих видів озброєнь, мають певні внутрішні недоліки, які частіше за все полягають у недоведеності режимів до стану ефективно функціонуючої організаційно-правової конструкції. Основною перепоною на цьому шляху, очевидно, є неповне розуміння глибини та серйозності проблеми міжнародним співтовариством. Зброя у сучасному світі є не тільки засобом фізичного та політичного тиску, але і важливим товаром для зовнішньоекономічних відносин та елементом політичних торгів, формування коаліцій та захисту національних інтересів у різних регіонах світу. Більшість розвинених держав, навіть основні учасники відповідних режимів експортного контролю (наприклад, США та Російська Федерація), не готові відмовитися від цього інструменту та суттєвого обсягу доходів, пов'язаного з експортом озброєнь. Тому процеси розвитку режимів часто є двонаправленими: з одного боку, офіційно декларуються гуманістичні орієнтири та підтримка процесу роззброєння, а з другого – гальмуються ініціативи, спрямовані на формування дійсно ефективних процедур експортного контролю на міжнародному рівні. Все це змушує зробити висновок, що незважаючи на усі досягнення у сфері міжнародних процедур експортного контролю, основою міжнародної безпеки в питаннях озброєння залишаються національні процедури експортного контролю.

Список використаних джерел

1. *Експортний контроль в системі міжнародної безпеки* : навч. посіб. / С. П. Галака, О. М. Гришуткін, С. І. Кондратов, Г. М. Перепелиця, О. І. Сівер. – К. : КВІЦ, 2013. – 368 с.
2. *Wassenaar Arrangement On Export Controls for Conventional Arms and Dual-Use Goods and Technologies* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wassenaar.org/>.
3. *Nuclear Suppliers Group* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nuclearsuppliersgroup.org>.
4. *Zangger Committee* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.foi.se/en/Customer--Partners/Projects/zc/zangger/>.
5. *Missile Technology Control Regime* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mtrc.info/>.
6. *International Code of Conduct against Ballistic Missile Proliferation (ICOC)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.armscontrol.org/documents/icoc>.
7. *Hague Code of Conduct Against Ballistic Missile Proliferation (HCOC)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.state.gov/t/isn/trty/101466.htm>.
8. *The Australia Group* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.australiagroup.net>.
9. *Конвенция о запрещении разработки, производства, накопления и применения химического оружия и о его уничтожении* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/chemweapons.shtml.
10. *Конвенция о запрещении разработки, производства и накопления бактериологического (биологического) и токсинного оружия и об их уничтожении* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/F533B70DE47B612FC125718800485C31/\\$file/BWC-text-Russian.pdf](http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/F533B70DE47B612FC125718800485C31/$file/BWC-text-Russian.pdf).
11. *Калинина Н. И. Международные и национальные проблемы биологической безопасности и перспективы их решения* / Н. И. Калинина. – М. : ИМЭМО РАН, 2012. – 310 с.

References

1. Halaka, S.P., Hryshutkin, O.M., Kondratov, S.I., Perepelytsia, H.M. & Siver, O.I. (2013). *Eksportnyj kontrol v systemi mizhnarodnoi bezpeky* [Export control in the system of international security]. Kyiv: KVITs (in Ukrainian).

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

2. *The official site of Wassenaar Arrangement On Export Controls for Conventional Arms and Dual-Use Goods and Technologies* (2016). Retrieved from <http://www.wassenaar.org/>.
3. *The official site of Nuclear Suppliers Group* (2016). Retrieved from <http://www.nuclearsuppliersgroup.org>.
4. *The official site of Zangger Committee* (2016). Retrieved from [http://www.foi.se/en/Customers-Partners/ Projects/zc/zangger/](http://www.foi.se/en/Customers-Partners/Projects/zc/zangger/).
5. *The official site of Missile Technology Control Regime* (2016). Retrieved from <http://mtrc.info/>.
6. The official site of Arms Control Association (2016). *International Code of Conduct against Ballistic Missile Proliferation (ICOC)*. Retrieved from <https://www.armscontrol.org/documents/icoc>.
7. The official site of U.S. Department of State (2016). *Hague Code of Conduct Against Ballistic Missile Proliferation (HCOC)*. Retrieved from <http://www.state.gov/t/isn/trty/101466.htm>.
8. *The official site of the Australia Group* (2016). Retrieved from <http://www.australiagroup.net>.
9. The official site of United Nations (2016). *Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction*. Retrieved from http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/chemweapons.shtml.
10. The official site of United Nations Office at Geneva (2016). *Convention on the Prohibition of the Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction*. Retrieved from [http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/F533B70DE47B612FC125718800485C31/\\$file/BWC-text-Russian.pdf](http://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/F533B70DE47B612FC125718800485C31/$file/BWC-text-Russian.pdf).
11. Kalinina, N. (2012) *Mezhdunarodnye i natsionalnye problemy biologicheskoi bezopasnosti i perspektivy ikh resheniia [International and national issues of biosecurity, and the prospects for their solution]*. Moscow: IMJEMO RAN, Russian Federation (in Russian).

Абакуменко Ольга Вікторівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Абакуменко Ольга Вікторівна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансов, банківського дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Abakumenko Olha – Doctor of Economics, Professor, Professor of Department of Finance, banking and insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: abakumenko.olga@gmail.com

Лук'яшко Павло Олександрович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14027, Україна).

Лукьяшко Павел Александрович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры финансов, банковского дела и страхования, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14027, Украина).

Lukyashko Pavlo – PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Department of Finance, banking and insurance, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14027 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: pavelluk@ukr.net